

УДК 323. 2

Збрицька Л. Г.

СВІТОВІ ІНДЕКСИ ДЕМОКРАТІЇ 2011–2012 РОКІВ ТА МІСЦЕ В НИХ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються приклади відомих світових індексів демократії в 2011–2012 роках, їх загальні результати, оцінюються їх переваги й недоліки, а також відстежується місце у них сучасної України.

Ключові слова: демократія, індекс демократії, експертна оцінка.

Збрицкая Л. Г. Мировые индексы демократии 2011–2012гг. и место в них Украинского Государства.

В статье рассматриваются примеры известных мировых индексов демократии в 2011–2012 годах, их общие результаты, оцениваются их достоинства и недостатки, а также отслеживается место в них современной Украины.

Ключевые слова: демократия, индекс демократии, экспертная оценка.

Zbritskaya L. G. World Indexes of democracy 2011–2012 years and place of the Ukrainian State.

The article deals with examples of famous world democracy index in 2011–2012, their general results, evaluates their advantages and disadvantages, and monitors the place of modern Ukraine in this indexes.

The object of study is the modern world indexes of democracy. The subject is the democracy indexes in 2011–2012, and place of modern Ukraine in them.

The purpose of the article is to review world indexes of democracy in 2011–2012 and to determine place of the Ukrainian State in the indexes.

Tasks in which the goal was accomplished: to choose some basic indexes, based on which it was possible to conduct a review, give a very brief description of the performance index in 2011–2012, indicate the place of Ukraine in each of these indices.

Performing the first task, we selected three indexes – is counted in the 1990's by Center of International Development and Conflict Management at the University of Maryland in conjunction with the Centre of Global Policy at University George Mason index «Polity IV»; indicator «Freedom in the World» counted by organization «Freedom House»; and the Bertelsmann Transformation Index, which, in contrast to the first two «american indexes», is an example of one of the academic as well as European indexes.

Analysis of the three different indexes of democracy has demonstrated that each of them has its advantages and disadvantages. And, despite of all objective basis for their calculations, each of which can be used not only as a research data, but also as indicators of the presence or absence of the process of democracy in the state. Difference in the status of our Ukrainian state in these indexes demonstrated this thesis.

Key words: democracy, democracy index, expert evaluation.

Актуальність запропонованої теми обумовлена в першу чергу тим фактом, що демократія в сучасному світі зберігає роль цінності та показника, відповідність якому є одним із базових індикаторів розвиненості держав, їх політики та економіки.

Визначення такої відповідності є, очевидно, процесом неоднозначним і дуже суб'єктивним. Воно завжди залежить від того, хто здійснює це оцінювання. Для вирішення в тому числі і подібної проблеми (хоча і не тільки її) в різні періоди ХХ століття були створені так звані індекси демократії.

Претензія творців цих індексів на об'єктивність в першу чергу обумовлюється надзвичайно великою кількістю індикаторів, на основі яких вони підраховуються. У поєднанні з добре розробленою методологією і значною експертною базою такі індекси стають авторитетними і популярними джерелами для оцінки «демократичності», що, в свою чергу, сприяє збільшенню з року в рік їх кількості.

Безліч індексів демократії, які ми можемо спостерігати в даний момент, робить їх повний аналіз досить складним завданням і змушує в рамках цієї статті використовувати декілька з них в якості наочних прикладів. Відповідно, об'єктом даного дослідження є сучасні світові індекси демократії. Предметом служать індекси демократії 2011–2012 років та місце в них сучасної України.

Мета роботи – розглянути світові індекси демократії 2011–2012 років і визначити місце в них Української Держави.

Завдання, за допомогою яких мета буде виконана:

1. Вибрати кілька базових індексів, на основі яких можна було б провести розгляд.
2. Дати коротку характеристику показникам індексу в 2011–2012 роках.
3. Позначити місце України в кожному з цих індексів.

Виконуючи першу задачу, відзначимо, що для свого аналізу ми відібрали три важливі індекси – це індекс «Polity IV», який підраховується з 1990-х років Центром міжнародного розвитку та управління конфліктами при Університеті Меріленду спільно з Центром глобальної політики при Університеті ім. Джорджа Мейсона; показник, що має не менш значну історію – «Свобода у світі» організації «Freedom House»; а також індекс трансформації Бертельсманна, що є, на відміну від перших двох «американських», прикладом одного з академічних, а також європейських індексів.

У зв'язку з обмеженістю даної роботи на загальному аналізі історії та методології цих індексів ми зупинитися не будемо. Одним з найбільш повних і докладних подібних розглядів на даний момент можна вважати аналіз авторів МДІМВ, що створили в 2004 році свій альтернативний проект під назвою «Політичний атлас сучасності» [1].

Свій прикладний аналіз ми почнемо з найбільш авторитетного і глобального на даний момент індексу – «Polity IV». Його масштабність дозволяє в першу чергу використовувати цей показник для побудови надзвичайно довгострокових сукупних трендів демократизації всіх держав світу. Найбільш простим прикладом можна назвати графік глобальних трендів управління, продемонстрований на сайті «Polity IV» [2].

З нього бачимо, що головними для експертів «Polity IV» виступають три показники: 1) демократія, яка пережила безпрецедентний підйом у 90-х роках ХХ століття; 2) автократія, характеристиками якої володіло більшість держав у середині 1970-х років; і 3) так звана анократія, яка є їх перехідною формою [2].

Система поділу режимів за цими категоріями така: 10 балів для держав найдемократичніших, -10 для максимально автократичних. Анократія на цій шкалі займає проміжний інтервал від -5 до 5, позначаючи перехідний стан режимів, найбільша кількість яких, також як і у випадку демократії, почала виникати, за даними «Polity IV», в 1990-х роках. Такий поділ усіх світових режимів є дуже зручим унаслідок його простоти, наочності, а також можливості глобального узагальнення. Однак це не єдині можливості, які надає «Polity IV». З його допомогою також можливо простежити ще більш детальну картину режиму кожної окремої країни, а також більш обмежений за часом тренд (з 1945 р.) для кожної держави.

Прикладом першого служить карта, що позначає режими досліджуваних експертами «Polity IV» держав за 2011 рік. На ній крім уже зазначеного поділу можна знайти держави «повної демократії» (10 балів), просто «демократії» (6–9 балів), «відкритої анократії» (1–5 балів), «закритої анократії» (-5–0 балів), «автократії» (-10–6 балів), а також режими, які «не удалися або окуповані» і країни, які в аналіз не включались (у рамках даного індексу – це держави з населенням менше 500 тисяч чоловік) [2].

Ця карта крім інформації про кожну державу містить ще один дуже важливий момент: більш детальна градація показує нам її суб'єктивну «оцінність». Так, виходячи з запропонованих критеріїв, можна зробити висновок, що демократія може бути повною, а може бути просто демократією; анократія, тобто усі перехідні режими, можуть бути відкритими (відповідно, хорошими) і закритими (тобто, нехорошими), а гірше автократій є ще категорія так званих режимів, які не вдалися чи проваліні. Подібний розподіл дозволяє дуже просто розділити світ і продемонструвати, які держави вже досягли «вершини», а яким потрібно «відкриватися» і розвиватися.

Змістовно цей розподіл дуже передбачуваний. До числа повних демократій 2011 віднесені такі держави, як США, Канада, Австралія, Японія, а також низка країн Європи (Західної і навіть Східної), Південної Америки і Монголія. Примітно, що деякі держави Західної Європи, такі як Франція та Бельгія, віднесені в другу категорію – просто демократій, куди, як не дивно, входить і Україна. В цілому, крім Білорусі та Куби (позначених як автократії), за невеликими винятками, держав інших категорій на американському континенті і в Європі не представлено. «Відкриті анократії» є не дуже частим явищем і характерні, за результатами «Polity IV», для країн континенту африканського. «Закритими анократіями» і автократіями представлена переважно Азія. Сюди ж віднесена і Росія.

Динаміку змін для кожної країни простежити також можливо. Зміни в режимі нашої держави представлені, наприклад, таким чином, що згідно з показниками індексу «Polity IV», Україна протягом всієї своєї нетривалої історії, виключаючи 1993 рік, відносилася до категорії демократії перебуваючи переважно на нижній межі цього показника. Примітно, що підйом до позначки 7 балів не збігається з такими значущими політичними подіями України, як, наприклад, «помаранчева революція», що свідчить на користь розглянутого індексу [3].

Для порівняння можна подивитися тренди ще двох країн, які значно розрізняються між собою, – Російська Федерація і США [4, 5]. На відміну від України, Росія впродовж своєї історії, в яку експерти «Polity IV» включили і СРСР, відносилася до категорій автократії та анократії. Період демократизації стався в інтервалі з 2000 по 2007 роки, після чого вона була знову віднесена до категорії «відкритої анократії».

Щодо США, все ще простіше – протягом усього представленого періоду вони постійно перебували в категорії повної демократії. Якщо ж звернутися до більш докладного аналізу, то можна відзначити, що періодом, коли США були віднесені в «Polity IV» до інших категорій – демократії і навіть відкритої анократії – є перша половина XIX століття [6].

Підводячи короткий підсумок розгляду першого індексу, відзначимо, що індекс «Polity IV» є значним і обґрунтованим показником сучасних процесів демократизації, що, однак, не скасовує його певної «оцінковості», обумовленої, очевидно, регіоном, в якому цей індекс був створений і в якому працюють його засновники. Місце України в даному індексі такі висновки підтверджує.

Другий обраний нами індекс – «Свобода у світі» організації «Freedom House» [7].

Результати цього дослідження, представлені «Freedom House» у формі таблиць, дозволяють також будувати глобальні тренди за більш скромний, ніж у «Polity IV», проте вельми значний період з 1972 по 2012 рр. [7]. На користь цього індексу відзначимо, що верхня планка в рамках індексу «Polity IV» була більш обмеженою і завершувалася 2011 роком.

Тренди досліджень «Свободи в світі» також, як у «Polity IV», представлені трьома категоріями – це вільні, частково вільні і невільні країни. Цей поділ здійснений на основі присудження балів від 1 до 7. Оцінка «свободи» за весь тривалий період змінювалася. Так, до 2003 року країни, що набрали від 1 до 2,5 балів, потрапляли в категорію «вільних»; від 3 до 5,5 – «частково вільних»; від 5,5 до 7 – «невільних». Починаючи з зазначеного року, категорія частково вільних обмежується проміжком від 3 до 5, решта залишаються колишніми.

В цілому кількість балів є сумарним показником двох категорій – це політичні права та

громадянські свободи, які, в свою чергу, включають в себе різні показники, такі, як свобода мас-медіа, громадянська активність тощо. Це демонструє базову відміну досліджень «Freedom House» від «Polity IV», що включав у себе тільки політичні показники.

Загальна закономірність трендів цих двох індексів достатня схожа. Як і у «Polity IV», вільні країни «Freedom House» переживали постійний ріст своєї кількості, правда без різких «стрибків», які ми відзначали для демократій першого індексу. Частково вільні країни (певний аналог анократій «Polity IV») знаходяться очевидно посередині, переживаючи періоди невеликих підйомів і спадів. А невільні держави, як і у «Polity IV», знаходяться в тренді постійного, хоч і вельми незначного падіння. Все це дає можливість зробити перший проміжний висновок про те, що, ґрунтуючись на різних показниках, обидва індекси створюють єдину картину світових демократичних змін. Аналіз трансформації країн світу для досліджень «Freedom House» також можливий і певною мірою навіть більш зручний, ніж у «Polity IV», оскільки його дані представлені, крім карти, в численних таблицях, що сортують держави за регіонами, періодами і категоріями [7].

В цілому результати країн теж вельми схожі, якщо не враховувати більш детального дроблення «Polity IV». Так, до категорії вільних «Freedom House» віднесені більшість країн американського континенту (Північної та Південної Америки), вся Західна і велика частина Східної Європи (на цей раз виключаючи Україну) і навіть низка держав Південної Африки, Азії та Австралія. Аналог з категоріями повних і простих демократій «Polity IV» є очевидним.

До невільних країн були віднесені більшість країн Азії, значна частина Африки, Куба, Білорусь, Росія. У категорію частково вільних увійшли всі інші, створивши, очевидно, певну проміжну категорію тих, які ще не досягли свободи або, як це сталося у випадку з Україною, її втратили. Випадок з нашою державою є вельми показовим. Він демонструє, що, не зважаючи на безліч загальних подібностей, індекси «Polity IV» і «Свобода в світі» мають приватні відмінності не тільки методологій, але і результатів. Так, вільною в показниках «Freedom House» наша країна була тільки в період з 2005 по 2009 роки включно набираючи по 2,5 бали. Весь інший час вона перебувала в категорії частково вільних із сукупними балами по 3 і вище. Прив'язка до внутрішніх політичних процесів у даному випадку очевидна і пов'язана виключно з «помаранчевою революцією».

Для повноти картини, як і в минулому випадку, проведемо порівняння з Росією та США за той же період. У випадку з Росією можна спостерігати таку ж різницю індексів, так як для «Freedom House», – вона ніколи не потрапляла в категорію вільних, її рух до «несвободи» був стабільним та поступовим, завершившись у 2004 р. переходом у категорію невільних країн із сукупними 5,5 балами. Щодо США, обидва індекси абсолютно ідентичні. У показниках «Freedom House» вони на всьому проміжку, що розглядається (і навіть ширше – з 1972 року), володіли 1 балом, що означає абсолютну свободу держави.

Останнім моментом, на якому ми зупинимось, є демонстрація того, що дослідження «Свобода у світі» присвячено безпосередньо питанню демократизації, а не визначенню якоїсь абстрактної свободи. Про це свідчать висновки дослідження, також представлені у вигляді таблиці, в яких «Freedom House» визначають кількість електоральних демократій у світі і динаміку їх зростання за період з 1989 по 2012 роки. Аналізуючи її, не складно помітити, що їх кількість переживає стабільний поступальний ріст, що поєднується з деякими коливаннями, зумовленими, швидше за все, політичними причинами.

В цілому можна зробити короткий висновок про те, що два розглянутих індексу вельми схожі за своїми результатами, в першу чергу при аналізі в світових масштабах. Більш детальний розгляд дозволяє побачити наявність відмінностей, обумовлених політизованістю та «оцінковістю» аналізу «Freedom House».

Останній обраний нами для порівняння індекс – індекс трансформацій Бертельсманна. Його короткий розгляд є важливим, тому що цей індекс має європейське (зокрема, німецьке) походження, що, відповідно, може відбитися на результатах, одержуваних його

дослідниками. Крім того, цей показник, як ми вже відзначали, є академічним, і претендує, таким чином, на об'єктивність результатів.

При цьому перша і дуже важлива відмінність індексу трансформацій Бертельсманна від двох попередніх полягає в тому, що з нього виключені більшість країн Північної Америки, Західної Європи, Австралія, Японія, тобто ті держави, які в американських індексах знаходилися в категорії абсолютних повних демократій. Це означає, що дослідників даного індексу цікавлять країни, які демократизуються, з нестабільними інститутами, і порівняння саме їх між собою (а не зі «зразками» демократичності) є однією з цілей цього дослідження.

Другим обмежувачем аналізу є цифра 2 мільйони осіб (до 2006 року – 3 мільйони). Це число мінімальної кількості населення країн, що розглядаються в рамках індексу. При цьому дослідники обумовлюють, що залишають за собою право включати у дослідження окремі «цікаві» їм випадки, такі, наприклад, як Косово, Естонія, Катар тощо [8].

Як і перші два індекси, індекс трансформацій Бертельсманна дозволяє будувати загальні тренди згідно з виділеними в ньому категоріям. Але, як і у випадку з «Freedom House», ці тренди набагато більш обмежені порівняно з трендами «Polity IV», і окреслені періодом 2006–2012 років. Причому аналіз проводився з інтервалом в 2 роки, а не щороку [9]. В основі загального виділення категорій індексу трансформацій Бертельсманна лежить п'ять категорій – це країни, які значно або просто просунулися до демократії (таких, очевидно, меншість), а також обмежені (найбільша кількість), дуже обмежені (за кількістю на другому місці) і, як у «Polity IV», режими, які не удалися або провалилися (знаходяться, як не дивно, рівно посередині). Формулювання цих критеріїв вельми близьке до категорій «Polity IV» і також носить у своїй основі досить «оцінний» характер.

У результаті дуже обмеженого періоду досліджень індекс трансформацій Бертельсманна в першу чергу фокусується на аналізі країн, та, як у «Freedom House», регіонів.

У відповідності зі статусним індексом (об'єднуючим в собі сукупні показники політичного та економічного розвитку) у 2012 році до першої групи держав, які значно просунулися в своєму розвитку, відносяться вісім країн Центральної та Східної Європи, а також Коста-Ріка, Тайвань і Південна Корея. У другу групу просто продвинутих віднесені двадцять різних держав, таких, наприклад, як Туреччина, Бразилія, Панама, Болгарія тощо. Далі, до третьої, найбільш масштабної за кількістю категорії країн, обмежених у своєму демократичному розвитку, відносяться 38 держав різних регіонів світу включаючи Південну Америку, Африку і пострадянську Євразію, до якої віднесена і Україна.

Четверта категорія дуже обмежених держав включила практично таку ж кількість – 37 країн, до яких, наприклад, були віднесені Нігер, Оман, Куба та ін. І до останньої групи тих, чия демократизація, на думку експертів, провалилася, були віднесені двадцять дві держави. Починають цей список Сирія і Ємен і завершує його Сомалі.

Такий розкид показників демонструє нам, що для визначення категорії мінімальну значимість мав регіон, до якого належить та чи інша держава. З іншого боку, оцінка демократичного розвитку вельми жорстка, в її рамках більше половини досліджуваних держав відносяться до категорій, починаючи з обмежених і до таких, що провалилися.

Щодо нашої держави, то, як ми вже писали, вона віднесена до проміжної категорії обмежених, перебуваючи при цьому на 55 місці, тобто в першій половині списку [10]. Динаміка балів, які набираються Україною згідно статусного індексу, досить негативна. Виходячи з них, за останні шість років процес демократизації в Україні погіршувався.

У Росії ситуація схожа, проте в ній можна простежити позитивну динаміку. Перебуваючи спочатку нижче України (проте в тій же категорії), Росія з 2010 року почала переживати певне зростання. Підбиваючи підсумки розгляду індексу трансформацій Бертельсманна, відзначимо, що зазначені раніше гідності, такі, як прагнення до об'єктивності і науковості аналізу, дійсно легко простежити на конкретних прикладах. Творці даного індексу не ставили завдання порівнювати держави, поділяючи їх на демократичні і недемократичні. Всі об'єкти його аналізу знаходяться в процесі переходу.

З іншого боку, представлений аналіз має дуже невеликий часовий інтервал, певну жорсткість і «оцінність» категоризації, що також, як і у випадку інших індексів, дозволяє говорити про значну частку його суб'єктивності.

Підбиваючи загальний підсумок статті, необхідно відзначити, що аналіз трьох різних індексів демократії продемонстрував, що кожен і цих індексів має свої переваги і недоліки. І, не зважаючи на всі об'єктивні підстави їх обчислення, кожен з них може бути використаний не тільки як дані досліджень, але і як індикатор, що визначає наявність або відсутність процесу демократії в тій чи іншій державі; це добре демонструє відмінність статусів нашої держави в розглянутих індексах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Политический атлас современности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://worldpolities.org/index.php?option=com_content&task=view&id=25
2. Глобальные тренды управления: Polity IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.systemicpeace.org/polity/polity1.htm>
3. Изменения политического режима Украины: Polity IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.systemicpeace.org/polity/ukr2.htm>.
4. Изменения политического режима России: Polity IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.systemicpeace.org/polity/rus2.htm>.
5. Изменения политического режима США: Polity IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.systemicpeace.org/polity/usa2.htm>.
6. <http://www.systemicpeace.org/inscr/inscr.htm>
7. Свобода в мире: Freedom House [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world>
8. Индекс трансформации Бертельсмана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bti-project.org/>
9. Глобальные тренды трансформаций: Индекс трансформации Бертельсмана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://atlas.bti-project.de/share.php?1*2012*GV:SIX:0*CAT*ANA:REGION
10. Изменения политического режима Украины и России: Индекс трансформации Бертельсмана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bti-project.org/index/status-index/>